

УДК 159.91

Садковий О.В., старший оперуповноважений Управління податкової міліції в Харківській області

ХАРАКТЕРИСТИКА СМИСЛО-ЖИТТЄВИХ ОРІЄНТАЦІЙ ФАХІВЦІВ АВАРІЙНО-РЯТУВАЛЬНИХ ПІДРОЗДІЛІВ МНС УКРАЇНИ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ

В статті розглядається характеристика смисло-життєвих орієнтацій фахівців аварійно-рятувальних підрозділів МНС України на різних етапах професіоналізації

Ключові слова: смисло-життєві орієнтації, професіоналізація, фахівець аварійно-рятувального підрозділу

Актуальність теми. Питання смислу життя та ціннісних орієнтацій особистості є дуже глибоким та багатостороннім. Ця проблема вже досить довгий час стає предметом аналізу філософії, соціології, психології, проте вона і досі залишається недостатньо вивченою. Психологічний зміст зазначеного питання постає у вивченні ієрархії цінностей, розгляді змісту смислу життя та в аналізі особливостей їхнього впливу на життєдіяльність людини.

Розгляд проблеми смислу життя стає все більш актуальним в період дорослішання особистості [2]. Та надалі смисл життя людини розглядають як найбільш значиму для неї мету, найголовнішу ідею, що спрямовує та визначає характер її вчинків, поведінки в цілому, діяльності, тощо [4].

Д.О. Леонтьєв відмічає, що смисл життя розглядається переважно з точки зору того, як та під впливом яких факторів відбувається його формування, та як сформований смисл життя або його відсутність впливає на свідомість особистості [2].

Смисл життя можна розуміти як психологічну реальність незалежно від того, яким змістом людина цей смисл наповнює. При цьому, слід зазначити, що зміст та значення смислу життя має суто індивідуальний характер. Його втрату можна порівняти зі смертю людини в духовному аспекті. Адже відсутність смислу життя може спровокувати розвиток у людини низки психічних розладів, викликати почуття смисловтрати, безглуздості життя [1].

Уявлення про смисл життя та ієрархія ціннісних орієнтацій у кожної людини свої. Проте в них є присутнім дещо загальне, що обумовлене цілями та інтересами суспільства, до якого належить людина.

Особливу цікавість викликає вивчення особливостей смисло-життєвих орієнтацій у представників соціально-значущих професій.

Мета дослідження. Вивчити смисло-життєві орієнтації фахівців аварійно-рятувальних підрозділів МНС України на різних рівнях їхньої професіоналізації.

Виклад основного матеріалу. В нашому дослідженні прийняли участь 3 групи випробуваних. Першу групу склали курсанти 3 курсу факультету аварійно-рятувальних сил УЦЗУ у кількості 78 чоловік віком від 19 до 22 років. До другої групи увійшли 65 фахівців аварійно-рятувальних підрозділів МНС України віком від 26 до 42 років. Стаж служби в підрозділі складає від 2 до 11 років. Третю групу випробуваних склали колишні фахівці аварійно-рятувальних підрозділів МНС України, що були звільнені за віком, у кількості 60 осіб віком від 50 до 61 року.

Для реалізації поставленої мети нами було використано методику Д.О. Леонтьєва «Смисло-життєві орієнтації» (адаптована версія тесту «Цілі в житті»), що дозволяє оцінити наявність або відсутність смислу життя у випробуваних. Шкали тесту розглядаються як складові смислу життя особистості. При цьому їх поділено на 2 групи:

1) власне смисло-життєві орієнтації – цілі в житті, насиченість життя та задоволеність самореалізацією. Ці три категорії співвідносяться з ціллю (майбутнім), процесом (сьогоденням), результатом (минулим);

2) внутрішній локус контроль особистості, з яким осмисленість життя тісно пов'язано, при цьому одна з них (локус контролю - життя) характеризує світоглядне переконання в тому, що контроль можливий, а друга (локус контролю - Я) – відображає віру у власну здатність такий контроль здійснювати.

Отримані результати стосовно вивчення складових смисло-життєвих орієнтацій дозволили виявити певні відмінності серед груп досліджуваних (див. таб.1).

Так, 3 група досліджуваних, до якої увійшли колишні фахівці аварійно-рятувальних підрозділів МНС України, має значно нижчий рівень виразності, у порівнянні з іншими групами, такої складової

смыслу життя як *цілі в житті* ($t = 2,13$, при $p \leq 0,05$ між 1 та 3 групами) та ($t = 2,41$, $p \leq 0,05$ між 2 та 3 групами).

Таблиця 1.

Сформованість складових смыслу життя у фахівців аварійно-рятувальних підрозділів МНС України

Складові смыслу життя	1 група М ± m	2 група М ± m	3 група М ± m	t (1,2)	t (1,3)	t (2,3)
Цілі	32,04±2,14	34,18±1,93	27,52±2,08	0,94	2,13 *	2,41 *
Процес	31,25±2,33	26,47±1,94	21,09±3,16	1,86	2,82 *	1,06
Результат	27,16±1,90	31,44±2,25	33,11±2,81	1,22	1,39	0,92
* $p \leq 0,05$						

Виразність даної шкали свідчить про наявність у людини життєвих цілей, спроектованих у майбутнє. Це в свою чергу надає життю особистості певну долю осмисленості, значущості та спрямованості. Отримані нами дані за виразністю першої шкали можна трактувати крізь призму часового фактору, а саме – вік людини. Зазначимо, що нижчий рівень виразності шкали цілі в житті в групі колишніх рятувальників зовсім не свідчить про відсутність цілей, устремлінь та планів на майбутнє. Можливо, їх цілі відрізняються менш глобальними масштабами та націлені на більш близьке майбутнє. Отже, цілком прогнозованим є те, що виразність згаданої шкали є більш високою в 1 та 2 групах досліджуваних. Також необхідно зазначити, що найбільшу виразність дана шкала отримала в групі діючих фахівців рятувальників, хоча більш логічним здається її виразність в групі курсантів – майбутніх рятувальників, яким в силу вікових особливостей більш характерно життєве планування, постановка глобальних цілей та мрійливість про майбутнє. Таким чином, можна припустити, що високий рівень виразності шкали цілі в житті у діючих рятувальників обумовлено більшою конкретністю у формуванні та постановці мети. Можливо, випробувані 2 групи чіткіше уявляють своє майбутнє та більш адекватно оцінюють свої можливості аніж курсанти, професійне життя яких тільки-но починає складатись.

Отже, можна відмітити, що постановка особистістю життєвих цілей може залежати від характеру її життєдіяльності, впевненості в своїх силах та особливостей її професійного життя.

Наступні достовірні розходження було виявлено у виразності шкали процес життя, яка характеризує наявність інтересу в житті людини та визначає ступінь її емоційної насиченості. За даною шкалою найвищі показники зафіксовано в групі курсантів, найнижчі – в групі колишніх фахівців аварійно-рятувальних підрозділів МНС України ($t = 2,82, p \leq 0,05$). Отримані дані дозволяють припустити, що відмінності за даною шкалою не можна вважати випадковими. Курсанти, в силу своїх вікових особливостей, є певною мірою максималістами і схильні сприймати життя з усіма його труднощами та складнощами. Слід відмітити, що при цьому майбутні фахівці схильні отримувати від життя задоволення та використовувати в своїх інтересах всі надані можливості. Саме на цей віковий період припадає найбільша кількість спроб своїх сил в різноманітних сферах життєдіяльності, саме в цей час відбувається більш ґрунтовний аналіз своїх можливостей та змінюється система ціннісних орієнтацій особистості. Можливо, крізь призму даного аспекту можна пояснити низькі бали за цією шкалою в групі колишніх рятувальників. Проте, зауважимо, що не можна говорити про незадоволеність ними своїм життям. Важливою відмінністю є те, що в їхньому випадку найбільшу емоційну забарвленість можуть нести спогади. Окрім цього, цей показник може свідчити про спрямованість на майбутнє, його планування з урахуванням тих аспектів, що досі викликали у людини незадоволення своїм життям.

За шкалою результативності життя, що характеризує ступінь задоволеності людиною своїм життям, а точніше – прожитим періодом життя, достовірних розходжень між групами виявлено не було. Проте, вважаємо за потрібне відмітити, що найвищий показник за даною шкалою зареєстровано в групі рятувальників-пенсіонерів, а найменший показник відмічено в групі майбутніх фахівців аварійно-рятувальних підрозділів. Також згадана шкала свідчить про задоволеність людиною своїм теперішнім станом, самореалізацією, продуктивністю та осмисленістю свого життя. Необхідно зазначити, що оцінка результату певного відрізка життя, безумовно є цілком суб'єктивною, тому незадоволеність особистості своїм життям на теперішній момент можна вважати рушійною силою, яка підштовхне людину до змін в майбутньому.

Згідно Д.О. Леонтєву, усвідомленість життя тісно пов'язана з внутрішнім локусом контролю, що складається з локусу контролю –

«життя» та локусу контролю – Я. Локус контролю – «життя» характеризує світоглядне переконання суб'єкту в тому, що контроль можливий, локус контролю – Я виражає віру у власну здатність особистості здійснювати такий контроль.

Знайдені відмінності у сформованості локусу контролю у фахівців аварійно-рятувальних підрозділів МНС України наведено в таблиці 2.

Так, за шкалою, що характеризує силу особистості – Локус контролю – Я, було відмічено достовірні розходження між показниками 2 та 3 груп випробуваних ($t = 2,04$, $p \leq 0,05$) - фахівці-рятувальники відрізняються найбільш високим показником виразності даної шкали. Можна припустити, що активна професійна діяльність, залучення в соціальне життя свого підрозділу, постійне випробування своїх можливостей при виконанні завдань різного рівню складності та боротьба з впливом негативних чинників дають змогу фахівцям відчувати впевненою та сильною особистістю. Також ці обставини дозволяють людині вільно орієнтуватись в складних життєвих ситуаціях та спрямовувати свою життєдіяльність відповідно своїм цілям та життєвим планам.

Таблиця 2
Сформованість локусу контролю у фахівців аварійно-рятувальних підрозділів МНС України

Складові локусу контролю	1 група М ± m	2 група М ± m	3 група М ± m	t (1,2)	t (1,3)	t (2,3)
Локус контролю – Я	23,71±2,84	25,80 ±1,92	19,06 ±2,03	1,07	1,84	2,04*
Локус контролю – Життя	28,84 ±3,02	27,13 ±2,44	25,49 ±1,85	0,27	1,05	1,19
* $p \leq 0,05$						

Трохи нижчим показник за даною шкалою відмічено в групі курсантів. Можна припустити, що в них не досить чітко сформовано образ власного Я. Він дуже часто представляється у вигляді сукупності декількох ролей особистості, серед яких головну поки що не обрано. Можливо через це життєві цілі, принципи, ціннісні орієнтації є трохи розмитими та не мають чіткого та структурованого втілення.

Це, в свою чергу, обумовлює не досить високий рівень впевненості в собі, своїх силах та можливостях.

Ситуація в групі рятувальників, що знаходяться на пенсії, дуже схожа на ту, що зафіксовано в 1 групі. Основною відмінністю тут постає дія так званого ефекту завершення свого призначення, в даному випадку – професійного. Людина вже показала, на що вона здатна, чого варта. Тепер головуючим в її житті є переоцінка цінностей, поглядів та життєвих принципів. На перший план також виходить так звана контролююча або наглядова діяльність за діями молодших колег, їх критика та корекція з звертанням до свого професійного досвіду.

За шкалою локус контролю – Життя, що виказує можливість людини контролювати свою життєдіяльність, вільно приймати рішення та впливати їх в життя, достовірних розходжень не виявлено. У всіх групах випробуваних зафіксовано приблизно однакові показники виразності цієї шкали.

Осмисленість життя не є однорідною структурою. Її можна охарактеризувати не тільки інтегральним показником, а і взаємозв'язком таких компонентів як осмисленість цілей в своєму житті – спрямованість на майбутнє; насиченість життя – осмисленість сьогодення; задоволеність самореалізацією – наявність або відсутність смислу в минулому. Стосовно виразності загального показника осмисленості життя, були відмічені наступні результати (див. таб.3.).

Таблиця 3
Рівень осмисленості життя у фахівців аварійно-рятувальних підрозділів МНС України

Рівень осмисленості життя	1 група (%)	2 група (%)	3 група (%)	Φ^* (1,2)	Φ^* (1,3)	Φ^* (2,3)
Високий	39,43	48,12	31,68	3,32**	2,16*	4,10**
Середній	47,08	41,35	36,21	1,99	2,83*	2,35*
Низький	13,49	10,53	32,11	1,72	4,87**	5,02**
* $p \leq 0,05$ ** $p \leq 0,01$						

Достовірно більша кількість діючих фахівців-рятувальників аніж майбутніх та колишніх рятувальників відрізняється високим рівнем осмисленості життя (48,12% проти 39,43% та 31,68% відповідно). Середній рівень осмисленості життя є найбільш притаманним

випробуванням 1 групи - курсантам УЦЗУ ніж фахівцям 2 та 3 груп (47,08% проти 41,35% та 36,21% відповідно, відмінності значимі на рівні $p \leq 0,05$). А найвищий показник низького рівню осмисленості життя зафіксовано в групі пенсіонерів (32,11%).

Таким чином, діючим фахівцям аварійно-рятувальних підрозділів МНС України властивий найвищий рівень осмисленості свого життя. Другу сходинку займають майбутні фахівці рятувальних підрозділів. У них також зафіксовано найвищу виразність середнього рівню осмисленості життя. В групі пенсіонерів виразність рівнів осмисленості життя є практично рівномірною.

Висновки. Узагальнюючи отримані дані, можна зауважити, що найбільш чіткої, структурованої та логічної форми смисложиттєві орієнтації відмічено в групі діючих фахівців аварійно-рятувальних підрозділів МНС України. Ці фахівці також відрізняються найвищим рівнем осмисленості життя. Другу позицію стосовно виразності структурних компонентів осмисленості життя займають курсанти УЦЗУ. Рятувальникам-пенсіонерам характерно звертатися до минулого в оцінці життєвих орієнтацій. При цьому вони відрізняються найнижчим рівнем осмисленості життя.

Таким чином можна припустити, що одним з факторів, який може впливати на смисло-життєві орієнтації особистості та на рівень осмисленості життя, є професійна діяльність особистості, а саме – можливість працювати, випробовувати свої сили при виконанні професійних завдань, а також залучення до життя колективу та усвідомлення своєї причастності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агафонов А.Ю. Основы смысловой теории сознания. Монография. – СПб.: Речь, 2003. – 296 с.
2. Кон И.С. В поисках себя. – М.: Просвещение, 1984. – 462 с.
3. Леонтьев Д.А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. – М.: Смысл, 2003. - 2-е, испр. изд. - 487 с.
4. Чудновский В.Э. О некоторых прикладных аспектах проблемы смысла жизни // Мир психологии. – 2001. – № 2(26). – С. 85-96.